

"תקנת השבים" וחוק המרשם הפלילי -

השוני במגמות

הרב אליעזר וייל

- א. הקדמה
 - ב. איסור גזל
 - ג. חובת השבת הגזלה
 - ד. איסור גזל וחובת השבתו - סיכום
 - ה. תקנת השבים
 - ו. תקנת השבים - סיכום
 - ז. תקנת הגזלנים ומלוי בריבית
 - ח. תקנת הגזלנים ומלוי בריבית - סיכום
 - ט. השפעת התקנה על הפסיקה
- י. "תקנת השבים" בחוק המדינה

א. הקדמה

עיוננו יעסוק בכמה תקנות שנתקנו ע"י חז"ל, כדי להקל על עבריינים את תהליך תשובתם. במקביל, ננסה לבדוק האם יש בחוקי המדינה מענה לאותן מטרות שלשמך תקנו חז"ל את תקנות השבים. כיון שתקנות אלו (של חז"ל), עוסקות באיסור גזל וחובת השבתו, נקדים לעיון בתקנות כמה מושגי יסוד בהלכות גזלה.

ב. איסור גזל

ויקרא י"ט, י"ג:

"לא תעשק את רעך ולא תגזל".

רמב"ם גזלה ואבדה א', א'-ב' :

"כל הגוזל את חבירו שוה פרוטה עובר בלא תעשה שנאמר: 'ולא תגזל' (ויקרא י"ט, כ"ג), ואין לוקין על לאו זה שהרי הכתוב נתקו לעשה שאם גזל חייב להחזיר שנאמר: 'והשיב את הגזלה אשר גזל (ויקרא ה', כ"ג) זו מצות עשה, ואפילו שרף הגזלה אינו לוקה שהרי הוא חייב לשלם דמיה וכל לאו שניתן לתשלומין אין לוקין עליו. ואסור לגזול כל שהוא דין תורה..."

ג. חובת השבת הגזלה

ויקרא ה', כ"ג:

"והשיב את הגזלה אשר גזל".

בבא קמא ס"ו ע"א:

"אמר רבה: שינוי קונה כתיבא ותנינא. כתיבא: 'והשיב את הגזלה אשר גזל' (ויקרא ה', כ"ג) - מה ת"ל אשר גזל? אם כעין שגזל - יחזיר, ואם לאו - דמים בעלמא בעי שלומי".

רמב"ם גזילה ואבדה ב', א'-ב' :

"הגזלה שלא נשתנית אלא הרי היא כמות שהיתה אע"פ שנתיאשו הבעלים ממנה ואע"פ שמת הגזלן והרי היא ביד בניו הרי זו חוזרת לבעליה בעצמה, ואם נשתנית ביד הגזלן אע"פ שעדיין לא נתיאשו הבעלים ממנה קנה אותה בשינוי ומשלם דמיה כשעת הגזלה. ודין זה דין תורה הוא שנאמר: 'והשיב את הגזלה אשר גזל' (ויקרא ה', כ"ג), מפי השמועה למדו אם היא כשגזלה משלם אותה ואם נשתנית בידו משלם דמיה".

ד. איסור גזל וחובת השבתו – סיכום

1. אסור מהתורה לגזול מחברו כל דבר שאינו שלו.

2. כל עוד החפץ קיים בצורתו המקורית (לא נעשה בו שינוי), חייב להחזירו כמו שהוא, ואינו יכול להסתפק בהשבת תמורתו. אבל, אם נעשה בו שינוי, "השינוי קונה", והגזלן נהיה בעלים על החפץ (הגזול), וחייב בתמורה להחזיר לנגזל את דמיו.

ה. תקנת השבים

חובת הגזלן להחזיר דוקא את החפץ הנגזל (כשהוא קיים בעולם), עשויה להרתיע את הגזלן מלפתוח בתהליכי תשובה, גם כאשר אלו הבשילו בקרבו. מלבד נכונותו לגייס כספים כדי להשיב את הגזלה, יצטרך לטרוח טרחה מרובה ולהשקיע דמים מרובים בהשבת אותו חפץ.

כדי להתמודד עם קושי זה תקנו חכמים את התקנה הראשונה המפורסמת בשם "תקנת השבים" האומרת שגזלן (במקרים מסוימים ובתנאים מסוימים שיפורטו בהמשך), יפטר מחובת השבת גוף הגזלה ויוכל להסתפק בהחזרת שוויה הכספי.

גיטין נ"ה ע"א:

"מתניתין: העיד רבי יוחנן בן גודגדא: על החרשת שהשיאה אביה - שהיא יוצאה בגט; ועל קטנה בת ישראל שנשאת לכהן - שאוכלת בתרומה, ואם מתה - בעלה יורשה; ועל המריש הגזול שבנאו בבירה - שיטול את דמיו, מפני תקנת השבים; ועל חטאת הגזולה שלא נודעה לרבים - שהיא מכפרת, מפני תיקון המזבח. ועל המריש הגזול שבנאו. תנו רבנן: גזל מריש ובנאו בבירה, ב"ש אומרים: מקעקע כל הבירה כולה ומחזיר מריש לבעליו, וב"ה אומרים: אין לו אלא דמי מריש בלבד, משום תקנת השבין".

"כל הגוזל חייב להחזיר הגזלה עצמה שנאמר והשיב את הגזלה אשר גזל, ואם אבדה או נשתנית משלם דמיה, בין שהודה מפי עצמו בין שבאו עליו עדים שגזל הרי זה חייב לשלם הקרן בלבד, אפילו גזל קורה ובנה אותה בבירה הואיל ולא נשתנית דין תורה הוא שיהרוס את כל הבנין ויחזיר קורה לבעליה, אבל תקנו חכמים מפני תקנת השבים שיהיה נותן את דמיה ולא יפסיד הבנין, וכן כל כיוצא בזה. אפילו גזל קורה ועשה אותה בסוכת החג ובא בעל הקורה לתבוע בתוך ימי החג נותן לו את דמיה, אבל אחר החג הואיל ולא נשתנית ולא בנאה בטיט מחזיר את הקורה עצמה".

שו"ע, חו"מ ש"ס, א' :

"כל הגוזל חייב להחזיר הגזילה עצמה שנאמר: 'והשיב את הגזלה אשר גזל' (ויקרא ה', כ"ג). ואם אבדה או נשתנית, משלם דמיה, בין שהודה מפי עצמו בין שבאו עליו עדים שגזל. אפילו גזל קורה ובנאה בבירה גדולה, הואיל ולא נשתנית, דין תורה הוא שיהרוס כל הבנין ויחזור הקורה לבעלים; אבל תקנו חכמים, מפני תקנת השבים, שיהיה נותן את דמיה ולא יפסיד הבנין. אפילו גזל קורה ועשאה בסוכות החג, ובא בעל הקורה ותובעה בתוך החג, נותן לו את דמיה. אבל אחר החג, הואיל ולא נשתנית ולא בנאה בטיט, מחזיר את הקורה עצמה. הגה: גזל קרקע ובנה עליה בניינים גדולים, צריך לסתור הכל ולהשיב קרקע לבעלים, דלא עשו תקנת השבים בקרקע (ר' ירוחם נל"א ח"ו)".

סמ"ע ס"ק ו':

"כיון שהוא דבר קבוע ועומד, הווי לקונה למידע דשל הנגזל הוא ולא הוי ליה לקנותר".

בית שמאי ובית הלל חלקו בשאלה אם יש סמכות לחכמים לפגוע בנגזל לטובת תהליך התשובה של הגזלן, ונפסקה בזה הלכה כבית הלל, שפגיעה מסוימת (כגון זו שהזכרנו, שמתירה החזרת דמי החפץ במקום גופו), מותרת. ולכן התירו לגזול קורה לשלם שוויה אם כבר בנה על ידה בית. וכן התירו לגזול עצים ובנה בהם סוכה, אם בא לתבעם בתוך ימי החג, לשלם דמיהם. ובבא אחרי החג חייב להחזיר גוף העצים.

אמנם קרקע אינה בכלל התקנה. כיון ש"קרקע אינה נגזלת", ואין חשש שתעבור לידיים אחרות, גם אם בנו עליה, לא תקנו בה חכמים תקנות לטובת הגזלן והיא צריכה לשוב לבעליה במצבה המקורי.

ו. תקנת השבים - סיכום

כדי להקל על גזלנים את תהליך תשובתם, תקנו חז"ל שהגזול חפץ, למרות שאותו חפץ עדיין קיים בעולם, אם לצורך החזרת גוף החפץ צריך הגזלן להשקיע סכומים גדולים (כגון הריסת בנין לצורך החזרת אחת מקורותיו), יוכל להמיר החזרת גוף החפץ בשווי הכספי.

סוכה שאחת מקורותיה גזולה, תקנו חז"ל שיכול לשלם שווי הקורה אם הגזלן תובע החזרתה באופן מיידי. אולם אחרי החג חייב להחזיר הקורה עצמה. לא תקנו תקנת השבים לגזול קרקע שבנה עליה בנינים. על הגזלן להחזיר לבעלים קרקע פנויה.

ז. תקנת הגזלנים ומלוי בריבית

הרבה יותר מרחיקות לכת מתקנת השבים היא תקנת הגזלנים ומלוי בריבית. מפשטות לשון התקנה משתמע שלטובת תהליך התשובה של העברין תקנו חז"ל, שגם בבוא העברין להחזיר את הגזלה, יש ענין לעזור לו, אפילו עד כדי ויתור מחלט על חובת ההשבה של מה שגזל.

כמובן שלתקנה זו תנאים וסייגים שיפורטו בהמשך דברינו.

בבא קמא צ"ד ע"ב:

"תנו רבנן: הגזלנין ומלוי בריבית שהחזירו - אין מקבלין מהן, והמקבל מהן - אין רוח חכמים נוחה הימנו. אמר רבי יוחנן: בימי רבי נשנית משנה זו; דתניא: מעשה באדם אחד שבקש לעשות תשובה, א"ל אשתו: ריקה, אם אתה עושה תשובה, אפילו אבנט אינו שלך! ונמנע ולא עשה תשובה; באותה שעה אמרו: הגזלנין ומלוי רביות שהחזירו - אין מקבלין מהם, והמקבל מהם - אין רוח חכמים נוחה הימנו".

מהברייתא משתמע שמדובר במציאות של קושי עצום מצד הגזלן לתקן את פשעיו. לא מדובר באיזה "גזלן קטן" שמעד באופן חד פעמי, אלא במי ששקוע בעולם הפשע עד צואר. "אם אתה עושה תשובה, אפילו אבנט אינו שלך".

הראשונים שעסקו בפרוש התקנה חלקו במספר שאלות:

האם התקנה ש"אין מקבלים מהן" מחייבת, או שהיא נושאת אופי המלצתי בלבד. האם העברין נמצא בתהליך של תשובה, או שמטרת התקנה "לפתותו" להיכנס לתהליך, האם התקנה בתוקף גם בזמן הזה ועוד.

התוספות במסכת בבא קמא דף צ"ד ע"ב ד"ה "בימי רבי" פותח בשיטת

ר"ת:

"בימי רבי נשנית משנה זו – אומר ר"ת דלא לפניו ולא לאחריו אלא לדורו דוקא תקן משום מעשה שהיה ולא לדורות הבאין דהא מעשים בכל יום שמקבלים מן הגזלנים ודנין דיני גזילות כי ההוא דגזל פדנא דתורה לקמן (צ"ו ע"ב) וההוא נרשאה דגנב סיפרא

(לקמן קט"ו ע"א) וההוא רעיא דבפ"ק דב"מ (ה' ע"א) ונסכא דרבי
אבא (ב"ב ל"ג ע"ב) ואמר נמי באיזהו נשך (ב"מ ס"א ע"ב) דרבית
קצוצה יוצאה בדינין...".

מדברי ר"ת רואים קודם כל שהתקנה כלשונה לא נהגה בפועל אלא בימי רבי
בלבד. כמו כן משמע שנתקנה לצורך כלל הגזלנים כאלה ש"מעשים בכל יום"
בניגוד לרושם הראשוני המתקבל מהברייתא. מכיון שברור לר"ת שאי אפשר
לעמוד בכך, דעתו שהתקנה לדורו של רבי בלבד נתקנה.
עוד ברור שר"ת ראה את התקנה כמחייבת ולא כהמלצה לעבריין שמתעורר
לתקן את דרכיו ורואה שלא יוכל לעמוד בכך.
ר"י בתוספות שם חולק על ר"ת:

"...ור"י אומר... דלא תקן רבי דאין מקבלים אלא מאותן בני אדם
שרוב עסקם ומחייבתם בכך והיו ניזונים בגזל ורבית ומתפרנסים
בכך כל ימיהם כדקתני הגזלנין ומלוי ברבית דמשמע שאומנותם
בכך וכן רועים וכל הנהו דמייתי אבל ממתניתין לא פריך שלא עשו
תקנה מלקבל מאדם שגוזל ומלוה ברבית באקראי בעלמא אבל אין
לפרש דלהכי לא פריך ממתני' משום דרבי לא תיקן אלא באותם
שעשו תשובה וברייתא דמוכח מינה מיירי בעבד תשובה מדקתני
וחייבים להחזיר מפני כבוד אביהם מכ"מ ההיא דגזלנים ומלוי
ברבית לא משמע דאיירי בעבדי תשובה ועוד שכל אדם יכול
להערים שיעשה תשובה ויחזור מעצמו ולא יקבלו ממנו וכן ההיא
דכל הכלים (שבת קכ"ג ע"ב) דאמר ר' חנינא בימי נחמיה בן חכליה
נשנית משנה זו וההיא דסוף אלו מציאות (ב"מ לג ע"ב) דקאמר
בימי רבי נשנית משנה זו הכל מפרש ר"ת דלא נשנית אלא לההוא
דרא וכן ההיא דהוריות (י"ג ע"ב) ואין להאריך".

אמנם גם הוא סבור שהתקנה מחייבת ואינה המלצה, וממילא רק לימי רבי נתקנה, אולם בניגוד לר"ת, סובר שהתקנה אינה כללית לכלל הגזלנים אלא רק לגזלנים כאלה ש"רוב עסקם ומחיתם בכך". כמו כן סבור ר"י שהתקנה נתקנה ללא קשר לתהליך של תשובה מצד העבריין, קודם כל משום שאי אפשר לוודא זאת, ואולי דעתו שהתקנה נועדה לעודד תהליכי תשובה גם טרם צמיחתם. ראשונים אחרים, המאירי והרמ"ה, ראו בתקנה המלצה ומידת חסידות בלבד. וכך באמת משמע מהביטוי "אין רוח חכמים נוחה הימנו". כמו כן הם סבורים שהתקנה דוקא במי שבא להחזיר גזלתו ולחזור בתשובה. וכן מפורש בענין זה (של חלות התקנה רק במקום תשובה) בתוספתא שביעית.

מאירי שם:

"אלא שכל שאין לו גזלה קיימת, ובא הגזלן להחזיר את דמיה שלא מחמת תביעת הנגזל, מדת חסידות - <http://www.mishpativri.org.il/researches/shavin2.htm> ftn46# ftn46 שלא לקבל מהם, אלא יאמר לו, שאחר שאינה בעולם, אינו רוצה בתשלומיה, והרי הוא מוחל, כדי להדריך את הרשעים לתשובה. ואם קבלו שלא בהפצר, אין רוח חכמים נוחה הימנו".

יד רמ"ה שם:

"האי חוכא בעלמא הוא דקא מחייך ביה, דידיע דלית ליה רשותא לנגזל לקבולי מיניה כלל, וקא מהדר ליה, וכהאי גוונא ודאי לא נפיק זה שחוק סתם ששוחק עליו, שידוע שאין רשות לנגזל לקבל ממנו כלל, ומשיב לו, וכגון זה ודאי אינו יוצא ידי שמים".

תוספתא שביעית ח', י"א:

"הגזלן ושהלוה מעותיו בריבית ושעשו תשובה והחזירו גזילן - כל המקבל מהן אין רוח חכמים נוחה הימנו".

הרמב"ם והשו"ע הביאו את התקנה בפסקיהם, משמע שלדעתם התקנה בתוקף גם בזמן הזה. שניהם מדגישים שהתקנה נועדה לגזלנים שפתחו בתהליך תשובה ביזמתם, דוקא כאשר הגזלה כבר אינה קיימת בעולם. המגיד משנה שם מסביר בשיטת הרמב"ם, שכל תביעות הגזלה המוזכרות בתלמוד, מדברות במקרים שהגזלנים לא באו ביזמתם.

השו"ע הדגיש שהתקנה דוקא ב"גזלן מפורסם", שעסקיו בכך (דבר שהרמב"ם לא הזכיר).

רמב"ם גזלה ואבדה א', י"ג:

"כל הגוזל את חברו שוה פרוטה כאילו נוטל נשמתו ממנו, שנאמר: 'כִּן אֶרְחוֹת כָּל בִּצְעַ בִּצְעַ אֶת נַפְשׁ בְּעַלְיוֹ יִקַּח' (משלי א', י"ט), ואעפ"כ אם לא היתה הגזלה קיימת ורצה הגזלן לעשות תשובה. ובא מאליו והחזיר דמי הגזלה, תקנת חכמים היא שאין מקבלין ממנו אלא עוזרין אותו ומוחלין לו כדי לקרב הדרך הישרה על השבים, וכל המקבל ממנו דמי הגזלה אין רוח חכמים נוחה הימנו".

שו"ע, חו"מ, שס"ו, א':

"גזלן מפורסם, (שעסקיו בכך ותשובתו קשה), הבא לעשות תשובה מעצמו, אם אין הגזלה קיימת, אין מקבלין ממנו, כדי שלא ימנע מלעשות תשובה. ואם רצה לצאת ידי שמים, והחזיר, אין מוחין ביד הנגזל מלקבלו. הגה: וכן אם בא לעשות תשובה מעצמו, רק שהנגזל צריך לתבעו, מחייבים אותו להחזיר".

פרט לשיטת ר"י בתוספות, מתנים כולם את תחולת התקנה בחזרתו של הגזלן.

ח. תקנת הגזלנים ומלוי בריבית – סיכום

1. מדברי רב נחמן בגמרא משמע שלכולי עלמא שכאשר הגזלה קיימת חייב להחזירה וכן נפסק ברמב"ם ובשו"ע.
 2. שיטת ר"ת ור"י בתוספות שהתקנה נתקנה לאותו הדור בלבד נתקנה, אולם אין כן דעת שאר הפוסקים, והרמב"ם והשו"ע פסקו הלכה למעשה.
 3. מחלוקת ר"ת ושאר הראשונים האם לתקנה משמעות משפטית או שהיא המלצה ומידת חסידות בלבד, וכך הבינו המגיד משנה את הרמב"ם, והסמ"ע את השו"ע (שהיא מידת חסידות).
 4. מחלוקת ר"י ושאר ראשונים האם התקנה בכל גזלן, או רק בגזלן שעשה תשובה, וכן פסקו הרמב"ם והשו"ע (שהתקנה רק בגזלן שעשה תשובה).
 5. מחלוקת ר"י ושאר ראשונים האם התקנה דוקא בגזלן שרוב עיסוקו בכך, או שמא בכל גזלן.
- הרמב"ם לא התייחס לכך. השו"ע כתב במפורש שהתקנה רק בגזלן מפורסם.

ט. השפעת התקנה על הפסיקה

מפתיע לכאורה לראות, שלמרות שהעקרון של עידוד העבריין לחזור בתשובה מופיע לא מעט במקורות (סוטה מ"ז ע"א: "לעולם תהיה שמאל דוחה וימין מקרבת לא כאלישע שדחפו לגיחזי בשתי ידיו". סוטה ל"ב ע"ב: "אמר רשב"י מפני מה תקנו תפלה בלחש שלא לבייש את עוברי עברה". רש"י שם: "המתוודים על עברות שבידם" ועוד), המושג "תקנת השבים", מופיע מעט ובעיקר כהסבר לתקנות תלמודיות.

בב"ק צ"ד ע"ב מבסס ר' יוחנן את דעתו שגזלן קונה גזלה בשינוי מעשה מפני תקנת השבים. (ידבר תורה גולה המשתנית חוזרת בעיניה... ואם תאמר משנתנו משום תקנת השבים")

בב"ק ק"ג ע"א מסביר רש"י את תקנת המשנה שאפשר להשיב גזלה לשליח בית דין "תקנתא דעבוד רבנן מפני תקנת השבים".

בתוספתא ב"ק י', ט"ז: "גנבים שכנסו במחותרת ועשו תשובה כולם חייבים להחזיר, עשה אחד מהם תשובה אין חייב אחד מהם לשלם אלא על חלקו

בלבד". **ב"שבות יעקב"** (מהדורה בתרא הערה לחלק א' סימן קע"ח): "התם משום תקנת השבים שאם עשה אחד תשובה אינו חייב לשלם על חלקו בלבד". שימוש מפורש במושג "מפני תקנת השבים" בלא קשר לתקנות התלמוד, נמצא ב**שו"ת הרמב"ם סימן רי"א** שהתיר לשאת שפחה שנטען עליה אחר שנשתחררה "ועשינו זאת מפני תקנת השבים. אמרנו מוטב יאכל רוטב ולא שומן עצמו".

ישנם מקורות בהם רואים שהפוסקים הקלו בדינו של העבריין אך לא ייחסו זאת לתקנת השבים.

בשו"ת הריטב"א סימן קנ"ט דן במי שהטילו עליו עונש גירוש והיה חשש שישתמד בשל כך ואם יבטלו את העונש יש סיכוי שיחזור בתשובה:

"ורואה אני שאם נראה לכם כי אברהם זה יהיה יוצא מהכלל, (ישתמד), מפני קיום גזרה זו וכי בבטולה יחזור למוטב ויקבל עליו עונש כפרה כראוי יכולים אתם להתיר הגזרה אשר גזרתם עליו כדי שיחזור בתשובה ולא יצא לתרבות רעה".

בשו"ת מהר"י ווייל סימן י"ב דן בענין צעירה שזינתה תחת בעלה וילדה ממזר.

"ואפשר שלא יהא לה כח לקבל יסורין קשים ולשוב בתשובה שלימה, כיון שהיא ילדה ורכה בשנים, וכיון שנשתרשה בחטא י"ח שבועות, אביקא מיבק בחטא, קשה לאפרושה מאיסורא. והדבר צריך עיון לחזור על כל צדדיה, למושכה בחבלי אהבה, בדברי ריצויים ופיוסים, שתהא מקבלת מאהבה, שלא תהא פורקת מעליה להיות בועטת לשוב, ואיש תבונות ידלנה, ועל כל כיוצא בזה אין לחכם אלא מה שענינו רואות".

בשו"ת "יביע אומר" חלק ב' - אבן העזר סימן ב' אותיות י"ב-י"ג התיר
לאשת איש שנשלה בניאוף, ובאה לשוב בתשובה, לא להודיע על כך לבעלה.
"כל אלה חברו יחדיו להקל בזה על בעלי תשובה. כי באמת דבר זה
קשה מאד ומר ממות על הרוצים לשוב בתשובה להודיע לבעל
ממעשיהם הרעים. וחיישינן דילמא פרשי ולא עבדי... המורם מכל
האמור שבכדי שלא תנעול דלת בפני השבים בתשובה, יכולים
להקל שלא להודיע לבעל האשה, משום פגם משפחה, וגדול כבוד
הבריות".

י. "תקנת השבים" בחוק המדינה

(האינפורמציה בחלק זה בעזרתן האדיבה של רינת וייגלר ומוריה בקשי -
תודתי להן)

הביטוי "תקנת השבים" מופיע ב"חוק המרשם הפלילי-תקנת השבים"
משנת תשמ"א, ועניינו בראש וראשונה להגדיר את האופן שבו מתעדים עברותיו
של עברין, מי וכיצד יעשה בהן שימוש, ולענייננו באיזה אופן הן נמחקות.
הצורך להסדיר מחיקת הרשעות מעוגן בלשון החק בתקנת השבים התנאית.
מטרות תקנות התלמוד שונות: ענין בעיקר "גורלו הרוחני" של העברין,
(תהליך תשובתו), לעומת חק המרשם שדואג להשתלבותו החברתית, אחרי
שעשה את כל תהליך התשובה בעצמו.

ראוי לציין שהוגשו מספר בג"צים על אופן השימוש במרשם. לטענת
העותרים גופים שונים משתמשים בנתוני המרשם באופן שמאד מכביד על
השתלבות העברין בחיי עבודה סדירים (בשניים מהמקרים סרבה לשכת עורכי
הדין לקבל מתמחה, או לרשום חבר בלשכה, ובמקרה אחר, נמנעה משרת עבודה
עפ"י נתוני המרשם). נדגיש שכל המקרים הנדונים הם כאלו שהרשעתם נמחקה.

בעקבות נתונים אלו, אני מבקש לעורר את השאלות הבאות:
האם לאור המקורות, יש מקום ליזום הצעות שעניינן לא רק הקלה על
העברין בתום תהליך התשובה, אלא שיקלו את התהליך עצמו כגון:
1) יזמה לניכוי חלק מהעונש במקום שמתרשמים שזה יעמיק את תשובתו.

2) יזמה לתכניות שיקום בקהילה טרם סיום ריצוי העונש במקום שנראה שזה יועיל לשיקום.

3) יזמה של חקיקה שבמקרה של עברין שחוזר בתשובה ביזמתו, כלל לא יפתחו נגדו הליכים.

”כשחפץ אל הצדק המוחלט התיאורי בצורתו האצילית מתגבר הרבה בנשמת האדם על ידי טהר נפשו במידות טובות ומעשים טובים ותשיבה גמורה מאהבה, פורצת היא התשוקה העליונה הזאת ובוקעת את כל האוירים הרוחניים, ודוחקת את עצמה עד למטה לארץ, ודורשת בהחזקה את תפקידה להריץ בארץ משפט”.

(אורות התשובה, פרק "ג, ה'1)